

A társadalomkutatás és a politika

A vita a politika és a tudomány viszonyáról már régóta folyik, s néhány évenként meg-megújul. Azóta különösen eleven, amióta a kutatás költségigénye alaposan megnőtt, s e költségek fedezését jelentős részben (főleg az alapkutatások esetében) a költségvetésből várják. A fő vitakérdés, hogy e helyzetben megóvható-e a tudományos kutatás politikai függetlensége (amely a valós eredmények eléréséhez szükséges), hiszen a költségvetési forrásokat politikai döntéshozatal bocsátja rendelkezésre; másfelől, hogy a tudományos kutatás eredményessége és hasznossága kézzelfoghatóan igazolható-e a döntéshozók számára (akik felelősek a költségvetési források felhasználásáért).

A természettudományok alapkutatási eredményeinek ritkán van mondanivalója a politika számára, míg az alkalmazott kutatási eredményeket a szakmapolitika gyakran felhasználja. A társadalomkutatás esetében ez a kettősség kevésbé érződik.

A társadalomtudományi kutatások¹ (melyek a társadalomban lejátszódó folyamatok mechanizmusait tárják fel, törvényszerűségeit írják le, foglalják modellekbe s prognosztizálják szigorúan ellenőrzött feltételek között) olyan ismereteket állítanak elő, melyek a politikai döntéshozókat érdeklik. Világszerte terjed a társadalomtudományi kutatási eredmények felhasználása a politikai vitákban. A társadalomkutatás és a politikai döntéshozatal viszonya, elkülönülése vagy összefonódása ezért sajátos a politika és tudomány általános viszonyrendszerén belül. Nem egyszerűen függetlenség vagy finanszírozás kérdéseiről van szó, hanem például, hogy kutatók és döntéshozók együtt tudnak-e működni mindkettőjük által relevánsnak tartott témák kiválasztásában, együtt tudnak-e működni a politikai döntéseknek a társadalmi folyamatokat módosító hatás-vizsgálatában, elkülönülnek vagy összekeverednek-e a tudományos és döntés-előkészítő intézmények stb.

A társadalompolitika-társadalomkutatás kölcsönhatását egy sor tényező formálja. Általános tényezők a következők:

- *a politikai kultúra jellege*, ami megszabja a kormányzati szervek és a tudományos szféra vagy civil szféra viszonyát. Ez országonként változik, de e szférák egymásba kapcsolódása gyakori. Az is fontos tényező, hogy a kormányzati szférában van-e elég jól képzett szakember, aki ismeri a társadalomkutatás tematikáját;

- a tudományos kultúra jellege, amelynek megfelelően a kutatás hagyományosan nyitott az alkalmazás, a társadalompolitika iránt (pl. Svédországban) vagy inkább befelé forduló, elméleti érdeklődésű (pl. Németországban). A magyar társadalomkutatás erősen gyakorlati érdeklődésű, ám túlzottan politizált; a kutatók egy része mérlegeli, hogy „segítse” vagy „ne segítse” az éppen kormányon levőket a problémák megoldásában. Nézetem szerint a közpénzen végzett kutatás eredménye közkinccsé teendő;

- a nyilvános vita kultúrája: részt vesznek-e számottevő mértékben a kutatók a köz-vitákban, és ha igen, milyen minőségben: mint egy részterület szakemberei (pl. munkaügyi jogászok) vagy mint politikaformálásra igényt tartó „független” értelmiségiek? A közvetlen politikaformálási részvétel pl. gyakori Franciaországban, és gyakori hazánkban is, melyet én helytelenítek. A kutató feladata egy adott problémát kiváltó folyamat mechanizmusának feltárása, befolyásolása, elágazási pontjainak megjelölése s nem politikai cselekvési tanácsadás;

- a fentebb említett három tényező alakulása attól is függ, hogy milyen a mobilitás a döntéshozói és a kutatói szektor között. Európában a két szektor általában elkülönül egymástól, az USA-ban viszont általános jelenség a kutató (időleges) alkalmazása a szakmapolitikai szektorban és a szak-politikusok részvétele a felsőoktatásban-kutatásban. Ez a mobilitás megkönnyíti a közös nyelv megtalálását kutatók és döntéshozók között. Hazánkban — jórészt a rendszerváltozás következtében — a mobilitás erős, és ez számos szakterületen — ilyen a regionális tudomány is — elősegíti a szakmai párbeszédet;

- lényeges kérdés, hogy milyen szerepet szán a politika (az állam) a tudománynak mint tudástermelőnek. Ez, nemzetközi összehasonlításban főleg a K+F ráfordításokkal mérhető. Az állami támogatás szerepe különösen nagy a társadalomtudományok esetében, melyek vállalati/ipari kutatásokban csak kis mértékben szerepelnek. Ismeretes, hogy hazánkban a K+F ráfordítás az elmúlt évtizedben aggasztó mértékben csökkent, a finanszírozás tekintetében Magyarország kikerült a fejlett országok közül s ennek káros következményei már érződnek (csökkenő idezettség, a kutatói utánpótlás kivándorlása).

A kutatás a gazdag országokban is finanszírozási gondokkal küzd, amit nem egyszerűen a pénzszüke magyaráz, hanem a társadalom bizalomvesztése. Az 1960-as, 1970-es évek túlzott reményeket tápláltak a tudomány „mindenhatósága” iránt (pl. a gazdasági folyamatok tervezhetőségét és irányíthatóságát illetően), s amikor a varázslat elmaradt — az elmúlt 20 év tele van nem-prognosztizált társadalmi és gazdasági eseményekkel —, a túlzott bizalmat túlzott gyanakvás váltotta fel. A tudománynak bizonyítani kell hasznosságát, ami elméleti kutatások esetén nehezen lehetséges.

- a társadalomtudományok respektusa is változik. A közgazdasági kutatások iránt általános az érdeklődés; a közgazdászoknak, a meteorológusokhoz hasonlóan, újra meg újra megbocsátjuk a hibás prognózisokat. A szociológiának már nem egyértelmű a helyzete — ez a tudomány folyton rossz híreket hoz (a gazdaság hiába virágzik, a társadalom tele van nyavalyával), a rossz híreket hozóknak pedig megvan a történelmi hagyományokat követő sorsa. Mindenestre, az egyes társadalomtudományok társadalmi státusza, helytől és időtől függően, gyakorta változik.

Vannak azután intézményi tényezők. Például

- a kutatói szféra intézményi szerkezete: folynak-e egyetemeken kívüli, önálló intézményekben társadalomkutatások, s ezek milyen finanszírozásúak; mennyiben működnek ezek a piaci szférában? Kis országokban, ahol nincs lehetőség a teljes kutatási spektrum vizsgálatára, a belső arányok gyakran hagyományokon, kiemelkedő iskolákon alapulnak.

A piaci finanszírozás képlete egyszerű — a kutatási kínálatnak ki kell elégitenie a vállalati/intézményi keresletet. Az állami finanszírozás bonyolultabb „képlet”. Ennek egy része kvázi-piaci: az állam (kutatási alapjainak pályázatain, vagy intézményi megrendelésén keresztül) meghatározza a keresletet. Ennek jellege a döntési szinttől is függ: egy országos intézmény (mint az OMFB) inkább ad hosszabb távú, stratégiai jellegű megbízást, egy helyi önkormányzat megbízása inkább rövid távú s alkalmazott jellegű. Igen fontos azonban az állam *nem-piaci* szerepvállalása. Napjainkban az állam egyik fő funkciója, hogy korrigálja a piacgazdaság által létrehozott esélyegyenlőtlenségeket: a foglalkoztatás egyenlőtlenségeit, az iskolába jutás egyenlőtlenségeit, a településfejlődés egyenlőtlenségeit stb. Az alapkutatások, sőt, a „nem időszzerű” (mert csak több év múlva alkalmazható) gyakorlati hasznú kutatások a piaci versenyben súlyos hátrányokat szenvednek s ezt az államnak — a jövő iránti felelőssége okán — korrigálnia kell. Ezt szolgálja hazánkban az OTKA, és — hullámzóan s nehezen kiszámíthatóan — az egyes tárcák kutatási támogatásának egy része.

„Last but not least” — az egyének szerepe is alapvetően fontos. A kutatás és a szakmapolitika közötti együttműködés személyi kapcsolatokon is alapul. Hiába kedvezőek az intézményi vagy finanszírozási feltételek a kutatás és a politika eredményes párbeszédére, ha e feltételek kihasználásának nincsenek meg a személyi feltételei. A párbeszédhez találkozás, egymás megismerése, megértése, megbecsülése is szükséges.

Összegezve: nem vagyok hiva a politikai döntéshozatal és a kutatás átfedésének, összekeveredésének. A kutatás és a politikai döntéshozatal eltérő intellektuális folyamat. A politikai döntéshozatal számos tényezőt vesz figyelembe, ezek közül csak az egyik elem a szaktartalom, ezen kívül mérlegelendő a pártérdek, a döntéshozó politikai érdeke, nemzetközi politikai érdekek stb. A politikai döntés eltérő érdekek közötti kompromisszum — ez a szempont a kutató számára nem releváns.

Híve vagyok a szakmapolitikai s a kutatási szféra közötti párbeszédnek, két fázisban: a) a kutatási témák egy részének kiválasztásában b) a kutatási eredmények alkalmazhatóságát tételében.

Azzal tisztában kell lennünk, hogy a társadalmi folyamatokat a társadalmi szereplők milliányi döntése formálja. A politika csupán e folyamatok korrekciójára vállalkozhat. E korrekciók jobban szolgálják a közjót, ha a kutatás által feltárt ismeretek birtokában születnek.

Enyedi György

JEGYZET:

- 1 Ezekhez nem sorolom a bölcsészettudományi (humanities) kutatásokat, melyeket a hazai tudományosztályozásban is érdemes lenne külön kezelni.